

Pasėkluoniuojems Suofėjė,

arba

Sava laika pralėnkosi rašītuoję

PRUŠINKS Kazėmiers

Kuožnās metās žemaitėškā parašitu ėr ėšleistū kningu bėbliuoteka vės dėdesnė ė dėdesnė. Sunkė jau ė soskaičiuotė, kėik tuokiū leidėniū šėndėin torem. Spaustovies anėi atsėdor ne tik žemaitiu kalbuos puoseliejėmo besėrūpėnontiu ĩstaigu ėr organizacėju, bet ėr patiū autuoriu parengtė spaudā. Kad ne vėskou, kou torem ėr prėvaluom sergietė, puopolerintė žėnuom, ruoda ka ėr tuoks pavīzdīs: rets jog katros, kad ėr truopnos, sava krašta vėle-va pri nomū kelous žemaitis žėna, ka XX omžiaus pėrmuos posės pradiuo menėškiausius žemaitėškus kūrėnius rašė, dėdėlė žemaitiu kalba vertėna Juonėškė gėmosi, būdama septīniū metu so tievās i Kulius (Plungės r.) gīventė parsėkielosi, muokslus ne tik Lietovuo, bet ėr Peterburgė, Kruokovuo ejosi, Lietovuos universitetė (dabā Vītauta Dėdiuojė universitets) proufesuoriavosi Čiurliuonienė-Kīmantātė Suofėjė (1886–1958). Ana sava laiko bova ne tik garsi rašītuoję, pedaguogė, literatūras ĩstuurikė ėr kritikė, bet ėr aktīvi valstībės, vėsuomenės ėr politikas veikiejė, Lietovuos Vyriausībės pavidėmo atstuovava daug metu mūsa valstībė Jungtėnės Tautuos. Anuos vīrs – platiausė pasaulie žėnuoms Lietovuos XX omžiaus pradiuos dailininks ėr kompuozituorios Čiurliuonis Mėkaluojos Konstantins (1875–1911). Ons, kad ėr gėmės Dzūkėjuo (Senuojie Varienuo), kieli i mozėkas ėr dailės pasauli pradiejė kluotė Žemaitėjuo (muokies Plungės konėgaikštė Oginskė Mikuola mozėkas muokīkluo. Tuo patė konėgaikštė gluobuojems ons ėr tuoliau muokies mozėkas, ĩr sokūrės nemažā paveikslu, eskizu, katrūs

Čiurliuonienė-Kīmantātė Suofėjė 1926 metās. Originals sauguoms LCVA 20799. Potuograps nežėnuoms. Potoreprodukčėjė ėš RKIC arkīva

atsėspind paslaptings Žemaitiu krašta gruožis.

Pėrma karta Suofėjė kap žemaitėškā rašonti kūrėnė skaitītuojemis gana solidė prisėstatė 1913 metās, ka Vėlniou veikosi leidīkla „Viltis“ Totuoriu gatvės 20 nomė bovosiuo V. Kuktas spaustovie ėšleida anuo žemaitėškas kūrības kningelė „Pasipaskuojima“. Anuo bova ėšspausdintė ketorė žemaitėškė, plungėškiu patarmė Suofėjės parašītė kūrėnė: „Keliuonė i Šiaulius“, „Neištėžusi Pranė“, „Kāp Pėlelis muokslus eję“, „Neiesi nedėktousi“. Tad nerėktom dīvuotėis, kad Juonėškė sava gīvenėma kieli pradiejosi Suofėjė rada kieli ėr i 1936–1944 metās veikosi Žemaitiu rašītuoju sambūri. Anuos do kūrėnė (lietovėškā parašits apsakīms „Mergišius“ ėr lig šiuol puopoleroma neprarondous „Kažėkas pasėgadėna“) bova ėšspausdintė Anglėckė Stasė (1905–1999) sodarītuo, 1938 m. Kauna „Sakala“ spaustovie ėšspausdintuo žemaitiu rašītuoju pruožas ėr poezėjės antuoluogėjuo „Žemaičiai“. Tėi pėnkė jau pamėnavuotė Suofėjės žemaitėškė kūrėnė rada vėitas ėr 2018 m. tuos antuoluogėjės ėšleidėma 80-metė

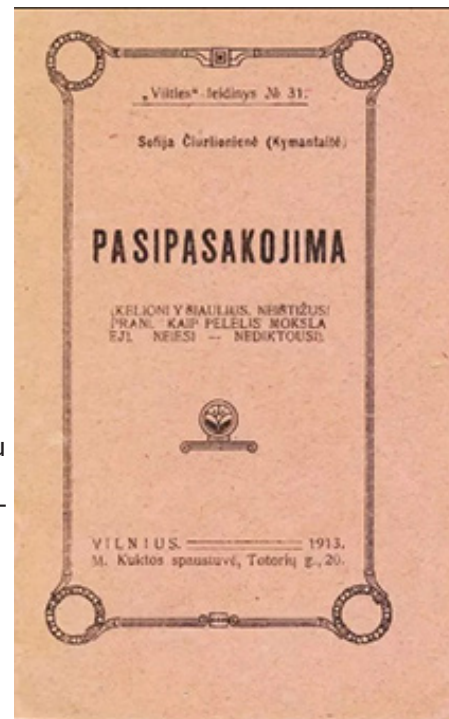
pruogo išspausdintuo Žemaitiu gruožėnės literatūras antuoluogėjuo „Žemaitė = Žemaičiai“ (sodarė Mukienė Danutė, ėšleida Regėjuonu kultūrėniu inicitėvu cėntros).

Suofėjės žemaitėškā parašitė tekstā kap poikė parašitas žemaitėškas kūrības pavīzdė ĩr skelbamė ėr kalbininka Pabriežas Jūzapa kningelie „Žemaičių rašybos patarimai“ (1991), Gėrdenė Aleksėndra (1937–2011) ėr Pabriežas Jūzapa 1998 m. spaudā parėngtiuo dėdesnės apimtėis kningelie „Žemaičių rašyba“, tėp pat ėr J. Pabriežas 2017 m. ėšleistuo kninguo „Žemaičių kalba ir rašyba“. Suofėjės žemaitėkā parašytu kūrėniū šėndėin jau galem rastė ėr internetė (pvz., „Keliuonė i Šiaulius“: <https://zemaitiuzeme.lt/aktualijos/zemaičiu-kalbos-ir-rašybos-pavyzdziai/>).

Suofėjės žemaitėšku tekstu ĩr ėšspausdinta ėr 1956 metās išleistamė anuos „Rinktėniu raštu“ trėtuomie (t. 3), tėp pat ėr 1988–2013 m. dėinuos švėisa ėšvėdosiūs anuos „Raštūs“. Žemaitems bronġiausias ėr daugiausė guoduotėns torietom būtė 1988 m. dėinuos švėisa ėšvėdės tretiesis tū „Raštu“ tuoms. Će 359–569 poslapiūs ĩr išspausdintė vėsė žėnuomė Suofėjės žemaitėškā parašitė ėr anuos patiuos gerā vertintė kūrėnė: „Žemaitėškė pasėpasakuojėmā“, katrus sodara aštounė apsakīmā: „Naiesi nedėktousi“, „Kažėkas pasėgadėna“, „Keliuonė i Šiaulius“, „Kāp Pelelis muokslus ėjė“, „Naėštėžusi Pranė“, „Pelicėjė kompelninkė“, „Dolpės Dėdgalvė atsėmėnėmā“, „Dolpės ėr Dzėduoriaus laiškā“. Atskėra tū tekstu dali sodara nepabėngts rašitė ruomans „Žemaitėška poema“, katruo ĩ trīs dalis: „Dainie ėr šuokis aple šėrdi“, „Sens ėr naus gėvenėms“, „Mona jaunīstelė“.

Knigas žemaitėšku tekstu skīrius pradiuo ĩr ėšspausdints kalbininka, bovosė Vėlinaus universiteta proufesuoriaus Gėrdenė Aleksėndra (1937–2011) straipsnis „Apie žemaitiškujų kūrinių kalbā ir rašyba“. Će proufesuorios, katros bova ėr jau pamėnavuota kalbininka, Vėlinaus universiteta Šiauliū akademėjės proufesuoriaus J. Pabriežas muokītuos, raša: „žemaitiškėjė S. Ćiurlionienės kūriniai pateikiami iš esmės ta pačia rašyba, kuri vartojama „Rinktiniuose raštuose“. Juos koreguodamas J. Aleksandravičius buvo pasirinkęs praktiškai geriausiajį keli – tiksliau tuos tekstus galima užrašyti tik specialiais fonetinėmis transkripcijos ženklais.“

(Nukelta i 30 p.)

1913 m. Vėlniou ėšleistuos Ćiurlionienės-Kīmantatės Suofėjės pėrmuosės žemaitėšku kūrėniū kningelės vėršielis

Vaižgants-Tums Juozos, Kuliūs (Plungės r.) bovės Ćiurlionienės-Kīmantatės Suofėjės muokītuos, ogdės anuos meilė lietoviu kalbā. 1908 m., Vėlnios. Potuograps nežėnuoms. Portėgrapėjės originals sauguoms Mairuonė lietoviu literatūras moziejou Kaunė

1988 m. Vėlniou
ėšleista Čiur-
liunioniėnė-
Kĩmantatė
Suofėjė
„Raštu“
tretiujė
tuoma, katramė
ĩr ėšspausdintė
anuos žemai-
tėškė kũrėnė,
vėršielis

Ši kartą bandome atkurti kuo tikresnį vaizdą tos tarmės, kurios pagrindu rašė autorė. Todėl orientuojamės ne į šiaurinius kretingiškius (kaip darė J. Aleksandravičius), o į Plungės (ir Kulių) apylinkių šnektą. [...]

S. Čiurlionienės rašyba labai nenuosekli; jaučiamas ir ne itin tvirtas pačios tarmės mokėjimas. Net 1913 m. išspausdintuose „Pasipasakojimuose“, kurių kalba kiek nuoseklesnė negu rankraščių, pasitaiko visokių svyravimų arba tiesiog klaidingų dalykų. [...]

Autorė savo žemaitiškaisiais kūriniiais (ypač „Žemaitiška poema“) tikėjosi palikti savotišką tarmės paminklą... Iš dalies ji tai padarė: atitinkamai pakoreguoti, šie kūriniai iš tikrųjų palyginti nebloggerai atkuria tradicinės plungiškių tarmės morfologijos (iš dalies – ir fonologijos) vaizdą; jie primins ne vieną nykstantį (ar net ir išnykusį) žodį, būdingesnį frazeologizmą). Vis dėlto tai nėra tikri tarmės tekstai, ir būtų neatsargu naudotis jais kaip mokslinių dialektologinių tyrimų medžiaga.

Esėklausuom i tus puofesuoriaius žuodius, bet... Ka lig tuo laika nieka geresnė parašita ėr ėšleista žemaitiu kalbo (tarmė) netoriejiem, prijiemiem ėr prijiemam tus tekstus kap gerus pavĩzdius muokon-
tėis rašitė ėr rašont žemaitėškā.

Ėš vėskuo tuo, kas jau pasakĩta, nuorės sogrĩžtė i 1913 metus, ka bova ėšspausdintė Suofėjė „Pasipasuojima“. Tās laikās Telšiūs gĩvenė žemaitė, ėš tuo krašta kėlė muokslėninkā dā nebova parėngė juokiũ žemaitėškas rašĩbas pagrĩndũ, vuo Suofėjė, ka ėr gėmosi ne etnuograpėnie Žemaitėjuo, ka lietoviu ė žemaitiu kalbũ pradiejosi muokĩtėis tik nu 7 metu,

sava žemaitėšku tekstu pėrmoujė kningelė ėšleida droušė tretemė sava gĩvenėma dešimtmėtie.

1988 m. ėšleistũ Suofėjė „Raštu“ skĩriou „Paiškinimai“ literatũruoluogs Karmalavičios Ramutis raša: „Žemaičių tarme rašytoja susižavėjo dar vaikystėje. „... Septynerių metų atsidūriau Kuliuose ir po kelių mėnesių buvau jau perėmusi žemaičių tarmę, ypač žemaičių stilių, lyg ten būčiau gimęs. Matyt, mane mažą sužavėjo žemaitiškas primityvus, status humoras, nors naivi, bet drąsi galvosena ir ypatingas muzikalumo ritmas“, – rašė ji autobiografijoje. Metams bėgant tas susižavėjimas neišblėso. 1908 m. S. Kymantaitė „Viltyje“ (kovo 21, Nr. 35) paskelbė straipsnį „Žemaičiai“, kuriame atkreipė dėmesį į etnografinius šio krašto žmonių būdo ir gyvenosenos bruožus bei žemaičių tarmės reikšmę grožinei literatūrai: „Žemaičių tarme, tikroji žemaičių tarme, kodėl tavęs šiandien nebesigirdi, kodėl neini užimt priderančios sau vietos raštijoje [...], kuomet pradeda taisyties ir „krauties“ iš visų tarmių viena lietuvių kalba, viena visiems, – reikėtų į visas tarmes žiūrėti kaip į lygias tarp savęs, nes jos visos – tai tik dalis vieno lietuvių turto – jų dvasios išreiškimo. Šiandien tik Žemaitės raštai beliepia tavimi gėrėtis, tu gražioji žemaičių tarmė“. [...]

Dar po penkerių metų S. Čiurlionienė-Kymantaitė ir pati ryžosi rašyti žemaitiškai. 1913 m. „Viltyje“ spalio 31, Nr. 129) pasirodė keturi trumpi „pasipasakojimai“, kuriuos tais metais autorė išleido atskira knygele [...].“

1915 m. S. Čiurlionienė-Kymantaitė paskelbė dar vieną žemaitišką apsakymą – „Kažikas pasėgadena“ („Vairas, 1915, Nr. 8, p. 116–118), kuris vėliau buvo įtrauktas į žemaičių rašytojų [...] antologiją „Žemaičiai“ (K: Sakalas, 1938).

1920 m. išėjo antra S. Čiurlionienės-Kymantaitės žemaitiška knygelė – „Dolpelis ministerijoj tarnauja“ (Tilžė: O. Mauderodės sp., 1920. – 23p.), kurioje išspausdinti „Dolpės Dėdgalvi atsėmėnėma“ ir „Dolpės ėr Dzėduoriaus laiška“.

Rašytojos rimtą dėmesį savo žemaitiškiems kūriniams įrodo ir tas faktas, kad ji įtraukė juos į „Rinktinius raštus“. Trečio tomo skyriuje „Žemaitiški pasipasakojimai“, be visų čia suminėjų apsakymų, matome ir vieną anksčiau nepublikuotą – „Pelicėję kompelninkė“.

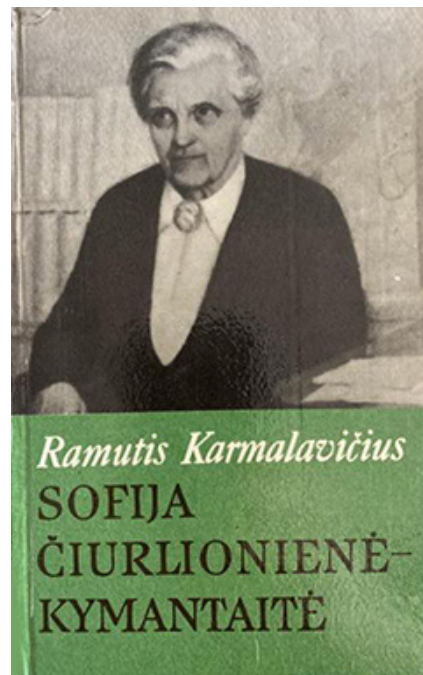
Rengdama „žemaitiškus pasipasakojimus“, autorė susidūrė su nemažais sunkumais. Per tiek metų

nutolusi nuo gyvos žemaičių tarmės, ji nebepasitikėjo savo tarminiais įgūdžiais bei žiniomis ir kreipėsi pagalbos į kalbininką J. Aleksandravičių. [...]

J. Aleksandravičios parengė Suofėjės tekstus pagal savo pasiūlita sistema, katra tās metās autuorē bova priijimtēna – „Žemaitėškė pasėpasakuojėmā“ 1956 m. ēšspausdintamē tretēmē Suofėjės „Rinktiniu raštu“ tuomē, kap jau rašīta, bova pateiktē pajūrē žemaitiu puotarmē. Ta klaida bova ēštaisīta 1988m. leidont tretiouji „Raštu“ tuoma, koremē tekstā prēartintē kulėškiu-plungėškiu šnekā.

A galiejē tou laiko anuos parašītu tekstu žemaitėka kalba kalbėninku puožiūrio būtē pavīzdėnē, chrestuomatėnē, vuo rašība tuobola? Kuo gera, ka nikāp. Kad ē kāp gerā ana būtom tou kalba (kulėškiu-plungėškiu šnekta) sava vaikīstie ivaldiosi, vielesnēs metās Suofėjē dēdėlē ītaka darē metā, praleistē muokontēis Palonguo, Peterburgē, Kruokovuo, gīvenont Vuoruonežē, ēšmuoktas ožsėinē kalbas – lėnku, vuokītiu, prancūzu, rusu.

Jau pamėnavuotu A. Gėrdenē ēr J. Pabriežas parėngtūs žemaitėškas rašības patarėmūs skaituom, ka žemaitėškā torem rašītē tēp, kap gėrdam, kap žmuonēs rokoujēs, žuodius tar tuos vėituos, katruos esam gėmē. Tēp ē rėk darītē, bet ka par sava gīvenėma mažne kuožnos ēš mūsa, rašontiū, kraustiemies ēš vėinuoss vėitas i kėta, einam muokslus, muokuomies ožsėinē kalbū ēr par tou mūsa kalba keitas, asėmelioujēs – daug kou parjem ēš kėtū kalbū, tēp pat ēr ēš kėtū žemaitiu puotarmiu. Rets katros ēš mūsa priš pradiedams rašītē žemaitėškā, torem galėmībē ēštīrėnietē, kāp mūsa gimtuosies vėituos seniau rokavuos mūsa buočē ē pruo buočē. Nier aiško ēr kuoki omžio, kuokius metus rėk laikītē rėbėnēs, ēšeitėnēs. Ēr dā... Kalbuos asėmeliacėjēs jau bova veikamē ēr mūsa patiū tievā, buočē ēr pruo buočē, nuors anėi ēr retiau keitē sava gīvenamoujē vėita. Bet... vėina dēina anū gīvenėms pri rusa, kėta – pri vuokītē, ē kuožnos sava kėš. Vuo kor dar lėnkā, anū kultūras brokėms. Anėi tonkē dā liuob ē sosėžanītē ne so sava suoduos mergiems a vaikē. Jē tava mama ēš Daukšiū, vuo tievs ēš Kalviū (abodo kaimā Skouda rajunē), dā nereišk, ka priš sosėeidamē i krūva anodo tēp pat žemaitėškā žuodius tarē ēr tēi patīs žuodē, ēštartē anū lūpuom, vėsumet tou pati reiškē. Kuožna suoda sava kalba toriejē, tonkē ē šėndėin dā tebtor. Jē dā sogrišėm pri tuos atskaituos taška (rėbėnē laika), katruo to-

1992 m. Vėlniou išleistuos Karmalavičiaus Ramutė knin-gas „Sofija Čiurlionienė-Kymantaitė“ vėršielis

rietomem laikītėis pradiedamē rašītē žemaitėškā, čė viel dēdėlis klaustoks, kuokē laikuotarpē žemaitėška šnekta mums torietom būtē kelruodē žvaigždie. Prisėminkem ka ēr Daukonta Sėmuona (1793–1864). Bova žemaitis kap prėklausa, kėlės ēš tū jau pamėnavuotu Kalviū. Ons rašē žemaitėškā, daug jau mūsa senē pamėrstū žuodiu ēr anū formu nauduojē. Bet, jē šėndėin pradietomem rašītē tēp, kap uns, nieks mūsa nei skaitītom, nei soprastom. Šėndėin jau vėsā kėtuokē žemaitiu kalba ēr kėtuoks žemaitėšks rašts, nego ons bova XIX omžiaus pėrmuo posie. Šėik tėik, ka ēr nedaug, skėras ēr dabartėnēs žemaitėškas rašības taisīklės nu tū, katras XX omžiaus pėrmuo posie bova sorėktavuojē, pasėtvėrtėnē Telšiū laikraštius „Žemaitiu prietelio“ (ėjē 1925–1940m.), „Žemaitiu žemė“ (gīvava 1941–1944 m.) leidē žemaitėškas kalbuos sergietuojē. Daug kam net šėndėin, ka jau ē torem tus žemaitėškas rašības patarėmus, taisīklės, anū nebožtenk, nes anėi sava kalba nuor šėik tėik kėtēp ožrašītē, nego rekomėndou kalbininkā, nes mata, kad kai koriuos taisīklės praktėkuo ne vėsomet pasėteisėn. Daugiausē bieduos torem so kėrčioutās trumpās, bet valog kėrtē ēlgā taramās balsēs. Daug kas tus balsius nuor vėršou brūkšnelio pažīmietē, nuors pagal patarėmus, žemaitėškas rašības taisīklės tuo netorietomem darītē. Panašē rėkalā ēr su mažne vėsor vėinuodā ēštaramās skirtingu reikšmiū žuodēs. Daug neiškomu tekstūs atsėrond, pvz., je tuokius lietoviškus

(Nukelta i 32 p.)

Portregrapėjuos (ėš kairies): 1920 m. Tilžie ėšleistuos Čiurliuonienės-Kīmantātės Suofėjės kningas „Dolpelis ministerijoje tarnauja: monologas ir laiškai“ vėršielis; Čiurliuonienė-Kīmantātė Suofėjė so tautėnės drabužės 1923 metās. Potuograps Ovčarenka Eriks

žuodius kap „žmonės“ ėr „žmones“ žemaitėškā ož-rašiom vėinuodā – „žmuonis“. Skaituom tuoki teksta ėr neženuom, kuoks ėe žuodė linksnis – daugiskaitas vardėninks a galėninks. Tuokiū ėr panašiū pavīdziū gal pateiktė daugībė, tad, ka dabā rėngam spaudā žemaitėškus tekstus, tonkė palėiktam tuokė rašība, kuokiuos prisėspīrės autuorios rėkalaun, vuo ne kap torietom būtė soredagouta pagal tus muokslėninku žemaitėškas rašības patarėmus, taisīklės.

Tus rėkalus ėe pamėnavuojim diel tuo, ka stėprė nevėinuoda ėr Suofėjės paskelbtū žemaitėšku tekstu, anū pavadėnėmu rašība. Diel kuo tėp ī? Ėš dalėis jau atsakim (vėskas keitas). Dā rėkals ė tas, ka vėsė daruom klaidas (tėik tekstus rašīdamė, tėik ė anus redagoudamė). Svarbo ė tas, ka kuožna redaktuoriaus puožiūris i tus dalikus ī daugiau a mažiau skėrtings, vuo ėr galėmībės onkstiau vėinėp a kėtėp spausdintūs tekstūs atvaizdoutė kai korius žemaitėškus balsius bova nevėinuodas. Pvz., šėndėin jau galem ėr kompiuterio sorinktė ėlguosės žemaitiu balsės, anū ėlgoma žīmiedami brūkšnelio vėršou, vuo onkstiau tuo padarītė nebova kāp. Aple 1997 metu pradė pruof. A. Gėrdienis so sava koleguoms sodarė Žemaitėšku šriftu ėr kuodu, katrus tās laikās jau galiejuom sorinktė naudoudamė kompiuteriu klavetūra, lentelė. Anou tās metās gavuom ėr mes,

žornala „Žemaičių žemė“ leidiejė. Nu tuo laika sava spaudā rėngamūs žemaitėškūs tekstūs, nuoriedamė pažīmietė ėlguosės balsės, jau pu dvė (aa, ee, uu) nerašiem. Vėituo anū atsėrada ā, ē, ū, vuo raidė „y“ pradiejuom žīmietė „ī“. Tas pats ė so dėdiuosiem ėlguosiem balsiem.

Notarė sava elektruoėnėmė žornalė „Žemaitiu žemė“ pradietė skelbtė Čiurliuonienės-Kīmantātės Suofėjės ruomana „Žemaitėška poema“, toriejuom notartė, kuokė ėr kumet paskelbtū tū tekstu rašība jimsem ož pagrinda. Priejuom ėšvadas, ka tus tekstus sklaidā rėk parėngtė vaduovaujėntėis A. Gėrdėnė ėr J. Pabriežas žemaitėškas rašības patarėmās ėr tik atskerās atvejės, kumet ėr aiško, ka autuorė ėš esmies vėina a kėta žuodi liuob ožrašītė a tartė kėtėp, nego torietomem ožrašītė pagal dabar galiuojėntės žemaitėškas rašības taisīklės, palėktė nieka nekeitos. Ėe rėktom pažīmietė, ka tėp jau nieka daug keistė ė nereikiejė, nes bent jau 1988 m. Vėlniou ėšleista Suofėjės „Raštu“ tretė tuoma žemaitėškė tekstā ėr neprastā parėngtė ėr soredagoutė. Ėe tik vės dā nauduojama raidie „y“. Prireikė sovėinuodintė tuokiū žuodiu kap „Tamīsta“ rašība, nes vėinuo vėituo sakėnė vėdorie anėi parašītė ėš dėdiuosės raidies, kėtuo – ėš mažuosės. Rėikiejė ėr daugiau pakuoregavėmu, bet anėi bova neesmėnė.